

Rad sa znanstvenog skupa

UDK 800.87 : 811.163.42'282 Brozović (091) (497.5)

Primljeno 2010-01-26

DALIBOR BROZOVIĆ O KAJKAVŠTINI

Mijo Lončarić – Anita Celinić, Zagreb

Sažetak

Kao jedan od vodećih hrvatskih dijalektologa, Dalibor Brozović bavio se i problematikom kajkavskoga narječja. Kajkavština nije bila primarni predmet njegova interesa, njome se bavi u radovima o cjelini hrvatskoga i srednjojužnoslavenskoga jezičnog područja – danas i u povijesti. To su trovrnsni radovi: (1) o povijesnojezičnim rekonstrukcijama, (2) radovi koji se bave dijalektološkom klasifikacijom i sintezom suvremenog stanja i (3) radovi vezani uz lingvističku geografiju. Kao četvrta se (4) skupina mogu izdvojiti Brozovićeви radovi s problematikom dijalektalne književnosti.¹

Ključne riječi: Dalibor Brozović, kajkavština, dijalektologija, jezik hrvatske književnosti, tronarječnost

Kao jedan od vodećih hrvatskih jezikoslovaca i dijalektologa, veoma raznolikoga i širokog lingvističkog interesa – od komparativne slavistike preko povijesti jezika, dijalektologije i lingvističke geografije do standardologije – Dalibor Brozović u svojem se znanstvenom radu bavio i problematikom kajkavskoga narječja. Kajkavština mu nije bila primarni predmet interesa, ali je bila nezaobilazna u onim dijalektološkim radovima koji zahvaćaju cjelinu hrvatskoga i srednjojužnoslavenskoga jezičnog područja – danas i u povijesti. Ti se radovi mogu podijeliti u tri skupine: I. oni koji se bave povijesnojezičnim rekonstrukcijama – od prajezika do razdoblja velikih migracija izazvanih turskim osvajanjima, II. radovi koji se bave dijalektološkom klasifikacijom i sintezama suvremenog stanja i III.

---

¹ Ovo je kraća verzija ("Kurzreferat") izlaganja na znanstvenom skupu "Zadarski filološki dani II" održanom u lipnju 2007. godine u Zadru. Šira verzija objavljena je u zborniku radova "Zadarski filološki dani II.", Zadar 2009. Ovdje se objavljuje u povodu smrti akademika Dalibora Brozovića (Sarajevo, 28. srpnja 1927. – Zagreb, 19. lipnja 2009.).

radovi vezani uz lingvističku geografiju i jezične atlase. Uz navedeno, kao četvrta (IV.) skupina mogu se izdvojiti Brozovićeви radovi s problematikom dijalektalne književnosti.

Pri razmatranju povijesti hrvatske dijalektologije piše i o proučavanju kajkavštine, posebno o doprinosu Stjepana Ivšića u akcentologiji, a na kajkavsku se sastavnicu osvrtao i pišući o razvoju hrvatskoga književnoga jezika.

Govoreći o jeziku hrvatske književnosti razmatra njezinu tronarječnost, dakle i njezinu kajkavsku sastavnicu.²

I.

Brozović pretpostavlja da je jedna od pet protojedinica, u razdoblju prije raspada zapadnojužnoslavenskog prajezika, na teritoriju zapadne južnoslavenske jezične zajednice bila kajkavska. Uz nju su još čakavska, zapadnoštokavska, istočnoštokavska i prototorlačka. Brozović pretpostavlja i njihove granice. Granice kajkavskog područja prema susjednim dvjema jedinicama tekle bi ovako: kajkavsko-zapadnoštokavska granica išla bi od ušća Une u Savu (kod današnjeg Jasenovca) u pravom kutu na Dravu negdje oko današnje Virovitice;³ kajkavsko-čakavska granica prolazila je nešto južnije od Kupe. Ovo je stanje bitno narušeno migracijama potaknutima turskim osvajanjem, koje je poremetilo prijašnji dijalektni kontinuum. Kajkavsko je i čakavsko područje znatno izgubilo u korist štokavskoga. Na prvotnu granicu između kajkavštine i zapadne štokavštine u Slavoniji naselili su se na iseljena područja većinom govornici istočnohercegovačkoga dijalekta.⁴ Stoga kajkavski govori danas većinom nisu u dodiru s onim štokavskim dijalektom koji je s njima u prirodnoj vezi – slavonskim. Brozović napominje kako nije moguće odgovoriti na pitanje o izravnom kontaktu s kajkavštinom starih zapadnoštokavskih govora južno od Save – nepoznato je kakav se govorni tip nalazio u trokutu južno od Save iznad donjeg toka Une do njezina ušća. Kako se pretpostavlja da je upravo na tome prostoru bila prvobitna čakavsko-kajkavsko-zapadnoštokavska tromeđa, Brozović zaključuje da je taj

² Da se tekst ne bi opteretio velikim navođenjem referenci, u načelu je takvo navođenje izbjegnuto, ali se lako može prepoznati u kojim se radovima navedenim u *Literaturi* govori o pojedinim pitanjima.

³ Na temelju povijesnih podataka, jezičnih zapisa, i današnjega dijalektnoga stanje može se pretpostaviti da je na sjeveru kajkavština sezala dalje na istok, najmanje do područja Slatine, odnosno Zagrebačke biskupije i povijesne Križevačke županije (Lončarić 1978, 1985).

⁴ Cjelokupni teritorij Slavonije, pa ni zapadne, nije bio iseljen, i danas imamo autohtone slavonske govore – slavonski dijalekt. Dolazili su u Slavoniju i govornici drugih štokavskih dijalekata, npr. kod Virovitice relativno velik otok istočnobosanskoga, ijekavskočakavskoga dijalekta (Lončarić, Finka).

trokut mogao pripadati bilo kojemu od spomenutih narječja.⁵ Između kajkavštine i zapadne štokavštine Brozović pretpostavlja pojas koji bi sačinjavali sljedeći govorni tipovi: 1. današnji slavonski podravski ekavski tip, 2. nekadanji najzapadniji slavonski posavski tip (čiji su ostatak najvjerojatnije poznati govori Siča i Magića Male), 3. eventualno najsjeverniji bosanski tip, 4. nekadašnji sjeverniji govori srednjočakavskoga (ikavsko-ekavskoga) dijalekta, 5. sjevernočakavski (ekavski čakavski) dijalekt.

U pogledu razvoja zapadne štokavštine i njezina odnosa prema kajkavštini i čakavštini, Brozović ističe kako nisu samo migracije uzrok njezina gubljenja. Naime, u početku razvoja ona je bila bliža čakavštini i kajkavštini nego istočnoj štokavštini,⁶ no razvoj je kasnije i prije migracija išao u smjeru približavanja obiju štokavština i udaljavanja od rubnih narječja, osobito od kajkavskoga. U tome važnu ulogu ima sudbina psl. vokala *o*. Izoglosa čuvanja posebnog refleksa (zatvorenoga *o*) za stražnji nazal, odnosno njegova izjednačavanja s *u*, bila se podudarala sa zapadnoštokavsko-istočnoštokavskom granicom, no prijelaz *o* u *u* ranije i dosljedno u zapadnoj štokavštini (a kasnije i manje dosljedno u čakavštini, bez krajnjeg zapada) poništio je, kako navodi Brozović, jednu od najvažnijih razlika između obiju štokavština i stvorio važnu razliku između zapadne štokavštine i kajkavštine.

Pri pokušaju utvrđivanja predmigracijske dijalekatske slike Brozović iznosi hipoteze o postojanju i nekih tipova kojih danas više nema. On tako pretpostavlja, među ostalima, i jedan kajkavski tip u sjeverozapadnoj Slavoniji između Bjelovara, Daruvara i Virovitice. Taj je tip, po Brozovićevu mišljenju, komunicirao s podravskim štokavskim ekavcima, s Ivšićevim kajkavskim križevačko-podravskim i eventualno turopoljsko-posavskim tipom te hipotetskim štokavcima ikavskoga šćakavskog tipa.

II.

Drugo područje Brozovićeve bavljenja dijalektologijom koje je povezano s kajkavštinom pitanje je klasifikacije narodnih govora hrvatskoga jezika. Brozović nastoji utvrditi i uvažiti relevantne znanstvene kriterije, imajući pritom u vidu sveobuhvatnost hrvatskoga jezika i širi južnoslavenski kontekst. Načelno razmatra kriterije i njihove kombinacije – naglašava apsurdnost primjene samo genetskih ili samo strukturnih kriterija jer bi se primjenom samo jednih dobila slika što odudara od tzv. objektivne stvarnosti dijalekatnoga terena.

⁵ Naravno, moglo je to biti i prijelazno područje.

⁶ Svakako, po načelu dijalektnoga pejzaža, to je bilo tako na njezinom zapadnom dijelu, dok je na istočnom dijelu prelazila u istočnu štokavštinu.

Brozović predlaže klasifikaciju hrvatskih dijalekata, uzimajući u obzir klasifikaciju štokavštine koju je dao Pavle Ivić. Za određivanje kajkavskih dijalekata oslanja se na ranije podjele – Aleksandra Belića,⁷ koji je kajkavštinu dijelio prema refleksima psl. glasova *tj i *dj, i Stjepana Ivšića, koji ju je podijelio prema razvoju akcentuacije. Kombinacijom spomenutih kriterija, dakle konsonantskoga i akcenatskog, Brozović iznosi podjelu kajkavskoga narječja na šest jedinica: zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski, križevačko-podravski i prigorski te kajkavizirani dijalekt doseljenih čakavaca – donjosutlanski i, na kraju, goranski, dijalekt koji su spominjali i raniji istraživači, ali ga u klasifikaciji nisu uzimali u obzir.

Zagorsko-međimurski – odgovara Belićevu zapadnom dijalektu i Ivšićevoj I. grupi bez govora ispod Save. Taj je dijalekt uglavnom očuvao osnovnu kajkavsku akcentuaciju. Praslavenski *tj izjednačio se sa č. U većem dijelu zagorsko-međimurskog dijalekta refleks praslavenskih glasova stražnjeg nazala i slogotvornoga *l* ima posebnu fonološku vrijednost tipa *o*. Periferni govori ovog dijalekta odstupaju u akcentu – gube opreku po intonaciji, a ponegdje i po kvantiteti.

Turopoljsko-posavski dijalekt – odgovara Ivšićevoj III. grupi i južnome dijelu Belićeva istočnog dijalekta, a karakterizira ga, prema Brozoviću, pojava povlačena metatonijskoga cirkumfleksa prema početku riječi; izjednačeni *o* i *l* većinom čuvaju posebnu fonološku vrijednost (uglavnom kao *o*), a dio je govora i u tom dijalektu izjednačio njihov refleks s *u*; psl. *tj, *dj dali su č, ž ili j, a skupovi *stj, *skj, *zdj, *zgj daju šč, žž.

Križevačko-podravski dijalekt, koji odgovara Ivšićevoj IV. grupi i sjevernome dijelu Belićeva istočnog dijalekta, odlikuje se dalekosežnim promjenama u akcentuaciji – unakrsnom metatonijom cirkumfleksa i novog psl. akuta i metatksom tipa *lǫpata* < *lopàta*, *jagòda* < *jàgoda*, s velikim razlikama među govovima. U podravskim je govovima akcenatsko mjesto ograničeno na posljednja dva sloga riječi. U nekim je govovima očuvan samostalan refleks *o* i *l*, u drugima je izjednačen s *u*.

Prigorski dijalekt, na području Plješivičkog prigorja, izdvojeni je južni dio Ivšićeva zagorsko-međimurskog dijalekta i istoimeni Belićev. U akcentuaciji se podudara sa zagorsko-međimurskim dijalektom, no od njega se razlikuje vokalizmom: psl. *o* i *l* ovdje su dali refleks *u*, šva je dalo ili *a* ili je ostalo neizmijenjeno, a razvoj jata kao zatvorenoga *e* odgovara većini ostalih kajkavskih govora, osim što se na južnome dijelu, gdje dolazi do miješanja s čakavskim govovima, javljaju i ikavizmi. Psl. *tj i *dj dali su *ć* i *j*, a *stj, *skj i *zdj, *zgj dali su *ś* i *ž*.

⁷ Njoj je u osnovi hipoteza ukrajinskog jezikoslovca O. M. Lukjanenka, autora prve monografije o kajkavštini, izdane u Kijevu 1905. godine.

Donjosutlanski (ili ***donjosutlansko-breganski***) dijalekt čine kajkavizirani čakavski govori smješteni uz donji tok Sutle; to je Ivšičeva II. grupa govora bez žumberačkog dijela koji se još smatra čakavskim.

Brozović misli da je od njihova čakavskog podrijetla danas ostao samo ikavizam pa je njihova fizionomija izrazito kajkavska⁸, stoga je svrstavanje tih govora u čakavske, prema isključivo genetskim kriterijima, apsurdno, na jednak način kao što je to i u slučaju tzv. kajkavaca u Istri, prijelaznih čakavsko-slovenskih govora s gornjeg toka rijeke Mirne, koje je Ivić na karti svrstao među kajkavske.

U ***goranskome*** dijalektu u manjem, istočnom dijelu akcentuacija je slična kao u prigorskom dijalektu; veći, zapadni dio odlikuju neke crte tipične za slovenske govore. Specifičnost je goranskog dijalekta prijelaz dočasnoga *m* u *n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima, kao u većini čakavskih govora.

Brozović ističe da razlike među dijalektima nisu jednako važne niti stare. Od svih se dijalekata najviše izdvajaju goranski – zbog zajedničkih osobina sa slovenskim jezikom, i donjosutlanski – zbog čakavske osnove, a od preostalih je najsamostalniji prigorski dijalekt.⁹ Kako se, s jedne strane, mnoge kajkavske osobine nalaze u više dijalekata, u nepovezanim područjima, a, s druge strane, unutar jednog dijalekta postoje veoma različiti govori, Brozović zaključuje da je teško dati pregled kajkavske skupine dijalekata. Od svih značajki ipak su pritom najvažnije akcenatske.¹⁰

⁸ Novija su istraživanja pokazala da to nije tako, tj. pojedini mjesni govori stvarno imaju "kajkavsku fizionomiju" (npr. Marija Gorica), dok druge možemo još uvijek smatrati čakavskima (Šenkovec).

⁹ Veoma su specifični također glogovničko-križevačko-bilogorski govori s križnom metatonomijom staroga dugosilaznoga i dugouzlaznoga naglaska, jedinstvene pojave u slavenskim jezicima, koja podsjeća na sličnu metatonomiju u litavskom jeziku. Također se izdvajaju, ne samo u okviru kajkavštine, podravski govori s izuzetno specifičnom pojavom ograničenja mjesta naglaska na zadnja dva sloga riječi, te međimurski i zapadnozagorski govori s ukidanjem intonacijskih i kvantitativnih opreka.

¹⁰ Kajkavsko je narječje dijeljeno na 6 do 15 dijalekata. Prva se podjela zasniva na nedovoljnom poznavanju, ima isti broj dijalekata kao i čakavština, približno i štokavština (7). Druga – na 15 – možda je predetaljna, a bila bi negdje između klasifikacije drugih hrvatskih narječja i slovenskoga jezika (koji se dijeli na preko 40 dijalekata). Po mjestu kajkavštine u hrvatskom jeziku to i ne začuđuje. Kako kajkavsko narječje graniči sa slovenskim jezikom (može se spomenuti staro slavističko pitanje mjesta kajkavštine u /južno/slavenskim jezicima), ono i u klasifikaciji ima svoje specifičnosti.

Klasifikacija, grananje kajkavštine može se ponovno razmotriti, jer kada je načinjena zadnja podjela (na 15 dijalekata – 1978.), još cijelo područje nije bilo dovoljno poznato. Ako poštujemo *objektivnu stvarnost dijalektatskog terena*, uzimajući u obzir, kako se s prvom zalaže Brozović, i genetske i strukturne značajke prema važnosti, jer "ne dolazi u obzir ni čisto genetska ni čisto strukturalna klasifikacija" – bliži smo podjeli kajkavskoga narječja na više od 6 dijalekata. (i) Virovskopodravski i (ii) međimurski govori, zbog strukturnih značajki najveće težine, a (iii) gornjosutlanski sa zapadno-

Navedenu klasifikaciju prenosi i u sintetske prikaze kajkavskoga narječja koje je Brozović objavio u školskome leksikonu *Jezik*, u 2. izdanju *Enciklopedije Jugoslavije* i u *Hrvatskome leksikonu*. Navodi povijest istraživanja i podjelâ kajkavskoga narječja. U sintezama Brozović koncizno prikazuje osnovne crte kajkavske fonologije i morfologije, a spominje i tvorbu, sintaksu i leksik. Primjećuje kako sa slovenskim jezikom i zapadnim čakavskim govorima kajkavštinu veže metatonijski cirkumfleks (novi praslavenski silazni naglasak).

U osnovi većine kajkavskih dijalekata jest sustav od sedam vokala: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *ę*, *ǫ*. Za kajkavski je vokalizam najkarakterističnija crta specifično izjednačenje starohrvatskih samoglasnika i slogotvornoga *l*, dakle *e* i *ę* > *e*, poluglas *ǫ* (< *ǫ*, *ǫ*) i *ě* > *ę*, *a* *ǫ* i *l* > *ǫ*. Takav razvoj vrijedi za glavninu kajkavskoga narječja. U mnogim govorima naknadnim razvojem dolazi do izjednačavanja *ǫ* s *u* ili *o*, rjeđe, *ę* s *e*. Takav je vokalizam originalan i na općeslavenskom planu. Kao važnu vezu sa slovenskim jezikom Brozović ističe mjestimično čuvanje razlike između infinitiva i supina (*nemrem spāti* : *hodi spāt*). S nekim istočnojužnoslavenskima, pa i prizrensko-timočkim dijalektima, vežu kajkavsko narječje određene pojedinosti, npr. mjestimični nastavak *-me* u 1. l. množine prezenta (*zname*, *vidime*).¹¹ Sintetički prikaz Brozović završava osvrtom na kajkavski književni jezik.

III.

U radu na lingvističkoj geografiji, atlasima – *Srpskohrvatski dijalektološki atlas*, *Općeslavenski lingvistički atlas (OLA)*, *Europski lingvistički atlas (ALE)*,¹² *Hrvatski jezični atlas* – Brozović se bavio i kajkavštinom, analizirao je i interpretirao i kajkavsku građu. Osvrnuo se na kajkavsko narječje i u svojem referatu o potrebi izrade hrvatskoga jezičnog/dijalektološkog atlasa na 4. znanstvenom skupu (1982.) o hrvatskim dijalektima.¹³

međimurskim govorima i (iv) sjevernomoslavački govori, zbog važnih genetskih razloga – nesumnjivo su posebni dijalekti kajkavskoga narječja, kao što su to i plješivičkoprigrorski govori. To je najmanje deset nesumnjivih kajkavskih dijalekata. Ostalo bi trebalo ponovno razmotriti.

¹¹ Nastavak *-me* sigurno je veza sa zapadnoslavenskim – slovačkim jezikom, u koji je prelazio hrvatski jezik prije dolaska Mađara, krajem 9. st., kao što je nastavak *-mo* u nekim slovačkim dijalektima (uz druge južnoslavenizme, posebno u srednjoslovačkim govorima) bliža veza s hrvatskim jezikom.

¹² Kada sam 1988. godine kao Humboldtov stipendist u Njemačkom jezičnom atlasu, Institut za njemački jezik (Deutscher Sprachatlas, Institut für deutsche Sprache) u Marburgu, gdje je tada bilo i središte za ALE, posjetio sveučilišni informatički, računalni centar, kao prvo, za upoznavanje, otisnuli su mi kartu *Luna* (Mjesec), koje je bila "Muster", uzorak za taj atlas, a autor je bio Brozović. Na njoj su bili kartografrani i podaci za kajkavsko narječje (u nekoliko punktova). M. L.

¹³ Skupove organiziraju HAZU (prije JAZU) i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Ideja se počela ostvarivati 1996. godine, kada je u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje izrađena koncepcija izrade *Hrvatskoga jezičnoga* (do 2000. *dijalektološkoga*) *atlasa* i prihvaćena kao projekt/tema

Radeći na upitnicima i transkripciji za atlase (*OLA, Srpskohrvatski dijalektološki atlas*), rješavao je i specifična pitanja kajkavskoga narječja.

Brozović je autor više fonoloških opisa u knjizi fonoloških opisa izrađenih za potrebe Općeslavenskoga lingvističkog atlasa, izdanoj u Sarajevu 1981. godine. Među ostalima, u suautorstvu s Josipom Liscem, izradio je fonološki opis dvaju kajkavskih govora: Začretja i Homoka (također i Umok, mađ. Fertöhomok, u sjeverozapadnoj Mađarskoj, mađarski gradišćanskohrvatski govor).

Uz građu iz punktova drugih hrvatskih narječja interpretirao je i kajkavsku građu za dosad izašle sveske Općeslavenskoga i Europskoga lingvističkoga atlasa.

Brozović se osvrtao i na istraživanje i proučavanje kajkavštine. Za rad Stjepana Ivšića *Jezik Hrvata kajkavaca* (JHK) kaže: "Mislim da je JHK najljepši Ivšićev rad i s dijalektološkoga i s akcentološkoga stanovišta. U teoretskom pogledu on je unekoliko i iznad razine onodobne slavenske teoretske akcentologije, ali Ivšić kao da hotimice neće da ulazi u rasprave izvan sfere kajkavske dijalektologije, on iznosi rezultate svojih shvaćanja u primjeni na kajkavske dijalekte, ali sama shvaćanja ne objašnjava. (...) Ivšić je u JHK primijenio jedan inače rijedak postupak koji je veoma težak i odgovoran, ali pruža odlične rezultate. Radi se o projekciji startne razvojne baze stanovitog skupa dijalekata ili govora u današnju vremensku ravninu, ali tako da se eliminiraju sve lokalne razvojne vertikale. Ivšić je taj postupak primijenio na akcent i tako je dobio svoju "osnovnu kajkavsku akcentuaciju", s kojom može operirati na svakoj horizontali od starta do današnjice, a to mu je omogućilo da se onako suvereno snalazi u prividnom kaosu kajkavskih akcenatskih tipova, ali tu projekciju on je u praksi proveo i u fonetici i morfoloiji (...)." (1963: 33, 34) Navodi da je i sam pratio Ivšića na kratka istraživanja kajkavskih govora.

IV.

Brozović se na početku svojega znanstvenoga rada bavio i dijalektnom književnošću, pa tako i kajkavskom poezijom. Početno je utvrđivao teorijski okvir nastanka književnosti na dijalektu, uvjete pojave dijalekta kao izražajnog sredstva, odnos dijalektalne prema regionalnoj književnosti i uspoređivao pojavu

---

(voditelj Mijo Lončarić), u okviru programa "Istraživanje hrvatskoga jezika", od državnih organa, i to kao jedan od prioritetnih zadataka hrvatske znanosti.

Temu izrade hrvatskoga dijalektološkog/jezičnog atlasa Brozović se vratio u svojoj kolumni *Prvo lice jednine*, u *Vijencu* (2000. – 2005.; 2005. kao knjiga), u kojoj govori i o radu na lingvističkoj geografiji u Hrvatskoj i kaže: "Na žalost, rad na našem atlasu skopčan je s mnogim teškoćama i sporo napreduje, ali treba se nadati da će u budućnosti biti više sreće."

hrvatske dijalektalne književnosti sa sličnim pojavama u književnostima drugih naroda. "Dijalektalnu" poeziju Brozović definira kao nefolklornu poeziju, pisanu na dijalektu, nastalu nakon formiranja normiranoga književnog jezika. Pritom je isključena poezija pisana na književnom jeziku ili na kojem govoru književnoga tipa s prisutnošću provincijalizama u leksiku. Na temelju takvih kriterija hrvatska se dijalektalna književnost može uspoređivati s književnostima na talijanskim i gornjonjemačkim dijalektima, ali ne i s provansalskom književnošću.

O odnosu tronarječnosti starije hrvatske književnosti i hrvatske dijalektalne književnosti na tri narječja, Brozović kaže: "Nastanak dijalektalne beletristike ima svoje specifične sociolingvističke, literarne i kulturno-povijesne uzroke, i oni nisu u izravnoj zavisnosti od tronarječne dimenzije hrvatske književnosti u prošlosti ... tu se radi o jednoj drugoj tronarječnoj dimenziji"¹⁴. Teško se složiti s njegovim mišljenjem da je glavni razlog za pojavu dijalektalne književnosti nedovoljan ugled književnoga jezika.¹⁵ U početku svojega bavljenja tom problematikom, fenomenom "moderne dijalektalne lirike", "prije intenzivnijeg vala najnovijeg kajkavskog pjesništva" (Skok 9) Brozović smatra da dijalektalno pjesništvo nakon II. svjetskoga rata ima samo ograničene domete (Brozović 1958 : 13)

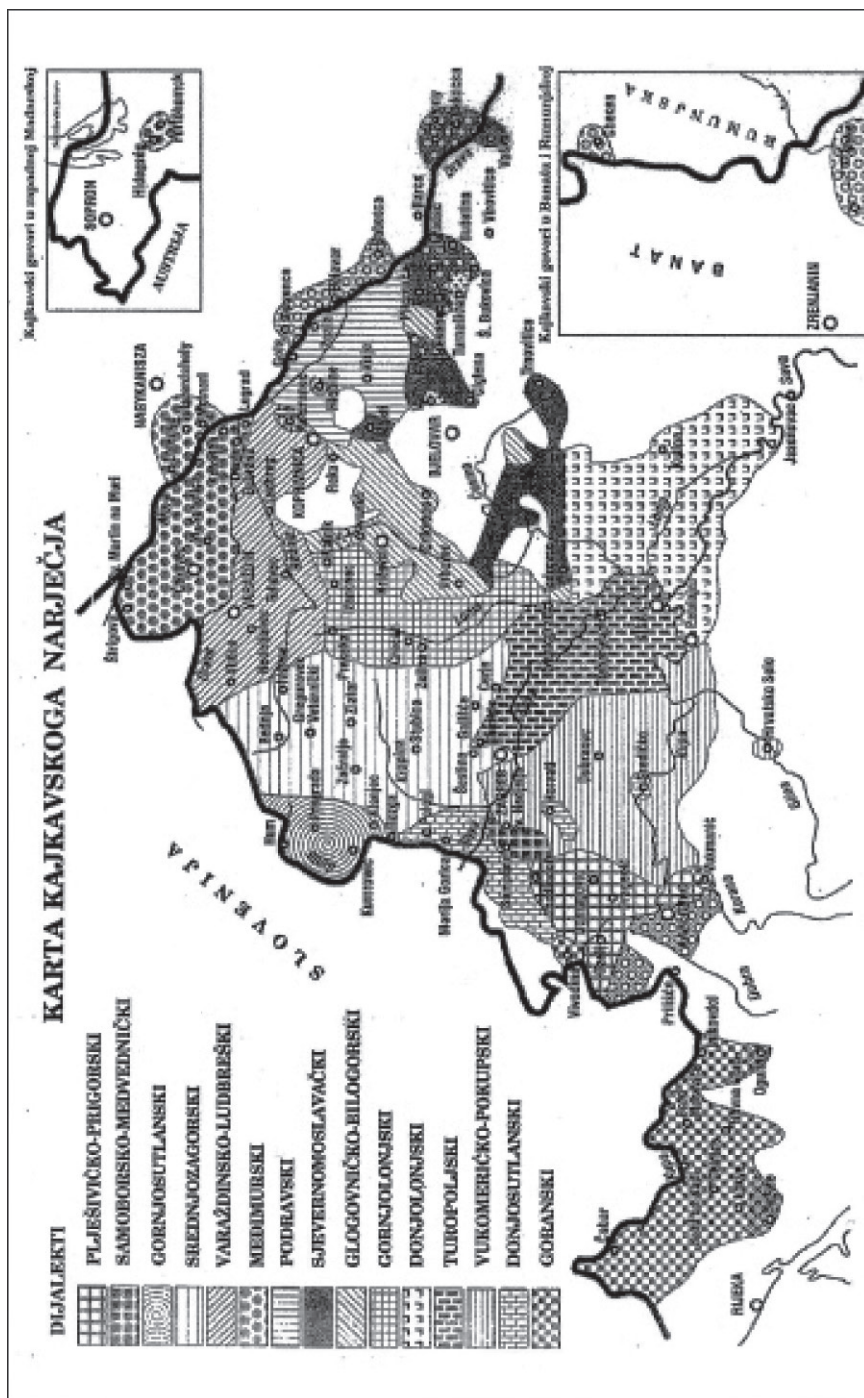
Kao što dobro uočava J. Skok, opći vrijednosni sudovi i stavovi Brozovićevi o dijalektalnoj poeziji ponekad su blizu proturječju. Tako piše da autor ne uspijeva kad "želi dijalektom izraziti opće motive, sadržaje koji nemaju regionalni karakter", ali se također ispravlja i kaže da je u dijalektalnoj književnosti njezin "duh ... u prosjeku možda manje regionalan nego u djelima pisanim standardnim jezikom" (1957.). Već je prvi i jedan od najvećih kajkavskih pjesnika, i jedan od najvećih hrvatskih pjesnika uopće, Fran Galović svojim stihovima najbolje potvrdio pravu Brozovićevu misao.

Brozović je posebno pisao o djelu Frana Galovića, Dragutina Domjanića, Nikole Pavića i Miroslava Krleže.

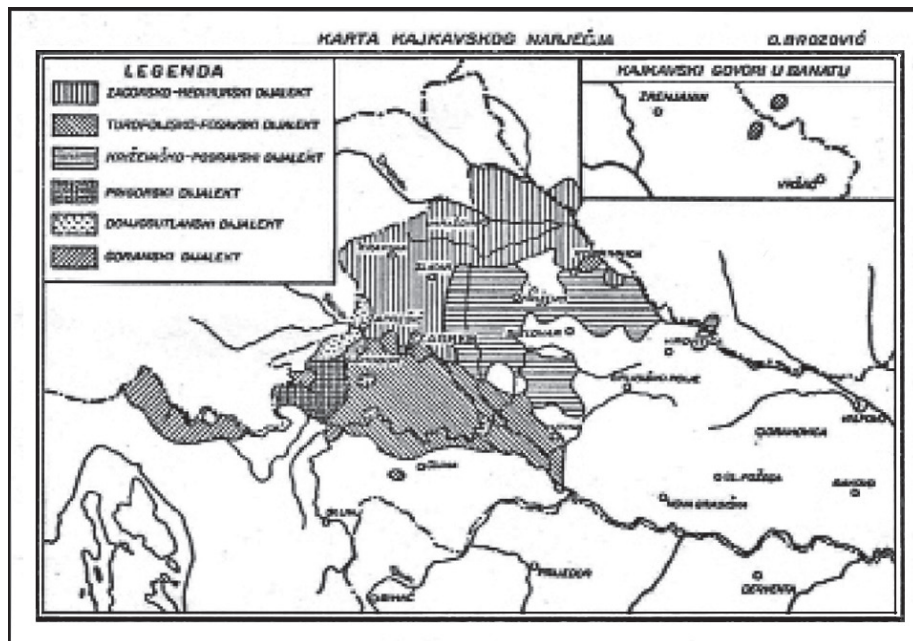
¹⁴ To citira i Joža Skok u bilješci na str. 11. Na istoj stranici Skok navodi da Brozović razdoblje između Matoša i Gorana naziva "zlatno doba" kajkavskoga pjesništva i zajedničkog "cvata dijalektalne poezije".

¹⁵ Zanimljiv je njegov termin koji upotrebljava u toj tvrdnji za književni jezik, tj. uzima kolokvijalan i esejistički izraz "štokavština". U nečakavskoj i nekajkavskoj dijalektalnoj književnosti, tj. štokavskoj, svakako da je ponekad teško razlučiti što je pisano štokavštinom, tj. što pripada dijalektalnoj književnosti, a što je samo dijalektalni kolorit u djelu pisanom književnim jezikom.

Lončarićeva karta: privedena za njemačko izdanje knjige "Kajkavsko narječje", prema karti u "Hrvatski jezik", Opole 1998. (Izdavač u međuvremenu odustao)

Brozovićeva karta, iz: dr. Stjepan Babić JEZIK, Panorama, Zagreb 1965.

LITERATURA

Navode se samo spomenuti radovi, a ostali, do 2005, mogu se naći u M. Lončarić *Kajkaviana & alia*, Čakovec: Zrinski 2005.

D. Brozović: Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici, *Hrvatsko kolo*, 5, 1952, br. 4, str. 203–207.

” ” O uvjetima za nastanak i razvoj dijalektalne poezije, *Hrvatsko kolo*, 5, 1952, br. 7–8, str. 463–467.

” ” Suvremeni pjesnik kajkavskog Međimurja [O Nikoli Paviću], *Hrvatsko kolo*, 6, 1953, str. 267–276.

” ” Balade Petrice Kerempuha. *Krugovi* 3 (1954) / 1, str. 63–66.

” ” Pjesnik smrti i zavičaja Fran Galović (nakon 40. obljetnice njegove pogibije). *Krugovi* 4 (1955) / 2, str. 162–165.

” ” Uz pjesme i popevke Dragutina Domjanića. *Krugovi* 4 (1955) / 3–4, str. 289–293.

” ” O modernoj hrvatskoj dijalektalnoj poeziji. *Antologija novije kajkavske lirike*. Zagreb 1958, str. 9–22.

” ” Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 1 (1959–1960), str. 51–65

” ” O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, Matica srpska, III, Novi Sad, 1960, str. 68–88

” ” O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 6 (1963), str. 93–116.

- ” ” O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Zagreb, 1963, str. 25–36.
- ” ” O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata, *Filologija*, 4, Zagreb, 1963, str. 45–55
- ” ” O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dijalektologije, osobito u klasifikaciji dijalekata, *Jezik*, XI, br. 2, 1963/64, str. 53–60
- ” ” O karakteru kašupske književnosti, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, 5, 1965, str. 245–254.
- ” ” Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog područja, *Radovi*, Filozofski fakultet Zadar, 1968/1969, 1969/1970, Zadar, 1970, str. 5–30 + 7 karata
- ” ” O tronarječnoj dimenziji hrvatske književnosti. *Croatica* 7–8 (1976), str. 11–18.
- ” ” O suvremenim dijalektološkim istraživanjima jugoslavenskih jezika i o njihovoj prisutnosti u nacionalnim i internacionalnim lingvističkim atlasima. *Jugoslovenski seminar za strane slaviste* 31 (Beograd 1980), str. 29–33.
- ” ” Carte I. 2 QI: 005. LUNE. Carte onomasiologique. Commentaire. *Atlas linguarum Europae*. Commentaires, Volume I – premier fascicule, Assen, van Gorcum 1983, str. 9–17.
- ” ” Između stilske i ilustrativne funkcije i orijentacije u hrvatskoj dijalektalnoj poeziji. *Život i djelo Ivana Gorana Kovačića. Zbornik radova*. Zagreb 1989, str. 47–51.
- ” ” Narječja hrvatskoga jezika, *Hrvatski leksikon*, 2, Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb 1997, 155–156.
- ” ” Dijalekti (tekst i karta). *Zemljopisni atlas Republike Hrvatske*. Zagreb 1992, str. 52–53., isto, na engleskom jeziku 1993 – 62.
- ” ” *Prvo lice jednine*, Zagreb : Vijenac, Matica hrvatska, 2005, 256 str.
- ” ” (s Pavlom Ivićem): Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6, Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1990, str. 48–94.
- ” ” (i Dunja Brozović-Rončević) Lingvitičke opozicije sjever–jug i istok–zapad na slavenskom jugu i u Slaviji kao cjelini. *HDZ* 11 (1999) : 3–10.
- ” ” *OLA – Serija fonetiko-gramatičkaja, Vypusk 4a, Refleksy *v, *b*. Zagreb 2006 [uredio, Uvod]
- ” ” (s Pavlom Ivićem): Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981, str. 221–226.
- ” ” (s Josipom Liscem): Začretje, *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981, str. 315–323.
- ” ” (s Josipom Liscem): Homok (Fertöhomok), *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981, str. 349–358.
- B. Finka: Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik*, Zlatar, 1974, str. 29–43.
- Pavle Ivić: *Die serbokroatischen Dialekte (Ihre Struktur und Entwicklung)*. 1. Band. *Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, S-Gravenhage 1958.
- J. Lisac: Kajkavština i njena proučavanja. *Kaj* 33, Zagreb, 2000, str. 25–36.
- S. Ivšić: Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU* 48, Zagreb, 1936.
- M. Lončarić: Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). *HDZ IV*, Zagreb, 1978, str. 197–262.
- ” ” Prilog podjeli kajkavskoga narječja (s kartom kajkavskoga narječja). *HDZ VI*, Zagreb, 1982, str. 237–246.

” ” Toponimi u osvjetljivanju predmigracijskog jezičnog stanja u Slavoniji. *Zbornik referata i materijala V. jugoslovenske onomastičke konferencije*, Sarajevo 1985, str. 95–101.

” ” *Kajkavsko narječje*. Zagreb, 1996.

” ” Na temeljima Ivšičevih dijalektoloških istraživanja (s posebnim osvrtom na kajkavštinu). *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884. – 1994.). Zagreb 1996, str. 65–72.

” ” Kajkavisch. *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens. Bd 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens* / Klagenfurt/Celovec, str. 257–264.

” ” (s B. Finkom): Govor virovitičkoga kraja. *Virovitički zbornik*. Virovitica 1986, str. 329–338.

J. Skok: Kajkavski kontekst hrvatske književnosti. Književno-povijesne i kritičko-teorijske studije i rasprave. Čakovec, 1985.

A. Šojat: Pregled rada na istraživanju i obrađivanju kajkavskoga narječja u poslijeratnom razdoblju. *HDZ VI*, Zagreb, 1982, str. 9–16.

M. Lukjanenko: *Kajkavskoe narječje*. Kiev, 1905.

V. Zečević: *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb, 2000.

Voprosnik Obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa. Moskva, 1965. [autorski kolektiv]

DALIBOR BROZOVIĆ ON KAJKAVŠTINA (THE KAJKAVIAN DIALECT)

By Mijo Lončarić and Anita Celinić, Zagreb

Summary

As one of the leading Croatian linguists with very diverse and wide linguistic interests; ranging from comparative Slavic studies via standardology to language history, dialectology and linguistic geography — in his scientific work the academician Dalibor Brozović also studied issues linked with the Kajkavian dialect. In most cases **Kajkavština** was not the sole subject of his interest, but it was the inevitable segment of those Brozović's dialectological works that question the entire body of the Croatian and central south Slavic language area — today and throughout history.

In principal those works can be divided into three groups. 1. works dealing with historical and linguistic reconstructions — from the proto-language to the era of great migrations caused by the Otoman conquests 2. Works on dialectological classification and contemporary synthesis, and 3. Works linked with linguistic geography and language atlases. Alongside with the above, a fourth group may be the one covering Brozović's works on the issues of dialectal literature.

When he is viewing the Croatian dialectology history, he also writes on studies carried out on the subject of **Kajkavština**, especially about the contributions made by Radovan Ivšić on the subject of accentology. When covering the subject of the Croatian literary language development, he also contributed in respect to the Kajkavian component.

When discussing the language of Croatian literature, he takes into account the three-dialectal characteristics, thereby the Kajkavian component as well.

Key words: Dalibor Brozović, **kajkavština**, dialectology, Croatian literature language, three-dialectal